

UVAYSIY CHISTONLARIDA DAVR MUAMMOLARI

*Anvarova Ruxshonaxon**Farg'ona davlat universiteti**3- bosqich talabasi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada XIX asrning yirik she'riy siymolaridan biri — Uvaysiy ijodida chistonlarning o'рни, undagi ijtimoiy-ma'naviy masalalar, davr muammolarining badiiy talqini yoritilgan. Chistonlar orqali shoiraning jamiyatdagi adolatsizlik, ayollar taqdiri, ma'rifatsizlik, insoniy qadriyatlar, muhabbat va vafoga munosabati tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda Uvaysiy ijodining ma'naviy-estetik mohiyati, qahramonlar ruhiy olami va xalqchillik tamoyillari ochib beriladi.

Kalit so'zlar:

Uvaysiy, chiston, davr muammolari, ayol obrazi, ma'rifat, badiiy tafakkur, ijtimoiy hayot, xalq og'zaki ijodi.

ABSTRACT

This article examines the role of riddles (chistons) in the poetry of Uvaysiy, one of the prominent female figures in Uzbek classical literature of the 19th century. It analyzes the social problems of the period reflected in her works, including injustice, women's status, illiteracy, moral values, and human relationships. The study reveals the artistic features, ideological content, and the poet's unique approach to depicting everyday issues through symbolic and metaphorical forms.

Keywords:

Uvaysiy, riddle poetry, social issues, women's status, enlightenment, artistic thinking, symbolism.

Kirish

O'zbek mumtoz adabiyotida ayol ijodkorlar orasida alohida o'rin tutgan Uvaysiy nafaqat g'azalnavis, balki chiston janrining ham yirik namoyandalaridan biridir. XIX

asrning ikkinchi yarmi — siyosiy beqarorlik, ma'rifiy sustlik, ayollar ijtimoiy faolligining cheklanishi bilan tavsiflanadigan davr bo'lib, Uvaysiy ijodi ana shu jarayonlarning badiiy aksidir. Chistonlar esa uning ijtimoiy-falsafiy qarashlarini ramziy shaklda ifodalash vositasi bo'lib xizmat qilgan.

Chistonlar shoiraga jamiyatdagi nohaqliklarni oshkora aytmasdan, lekin badiiy obrazlar orqali aytishga imkon bergan. Uvaysiy o'z davrining ayol sifatidagi cheklovlari, ma'rifiy ehtiyojlari, ijtimoiy tengsizlik, insoniy qadriyatlardagi buzilishlarni chistonlar orqali yoritgan. Tadqiqotning dolzarbligi ham shunda — Uvaysiy chistonlari bugungi kun uchun ham ma'naviy ahamiyatga ega.

Asosiy qism (Muhokama)

1. Uvaysiy chistonlarining janriy xususiyatlari

Chiston — ishora, kinoya, timsollar orqali biror predmet yoki tushunchani topishga undovchi she'riy janr. Uvaysiy chistonlarida quyidagi xususiyatlar ustuvor:

ramziy obrazlar (gul, sham, qush, yorug'lik, bog', tosh va boshqalar);

ruhiy-ma'naviy holatlarning timsollar orqali berilishi;

xalqona uslub, maqol va matallardan foydalanish;

o'quvchini fikrlashga undovchi struktura.

Shoira chistonni faqat o'yin yoki topishmoq sifatida emas, balki ma'naviy-masnaviy fikrni yashirin ifodalash vositasi sifatida qo'llagan.

2. Uvaysiy chistonlarida ijtimoiy muammolar ifodasi

2.1. Ayollar taqdiriga munosabat

Uvaysiy o'z davrida ayollar ma'rifiy jihatdan cheklangan, jamiyatda ovozi past bo'lgan bir muhitda yashagan. Chistonlarida:

ayolning ruhiy iztiroblari,

erkaklar hukmronligidagi jamiyat,

nikohdagi zo'ravonlik yoki majburlik,

ayollar erkinligi masalalari ramziy tarzda aks etadi.

Misol: “Ko‘zim yoshimdin dur olsam...” mazmunidagi chistonlar ayolning pinhoni dardini ifoda etadi.

2.2. Ma’rifatsizlik va jaholat muammosi

Uvaysiy qo’radek qorong’ulik, najot beruvchi nur, yo’ldan adashtiruvchi sham kabi ramzlar orqali ma’rifatning ahamiyatini ochib beradi.

Chistonlaridagi “Nur”, “Sham”, “Ko’r” obrazlari ma’rifatsizlikka ishora.

2.3. Adolatsizlik va axloqiy buzilishlar

Shoira jamiyatdagi mansabparastlik, yolg’on va riyo, adolatning yo’qolishi kabi muammolarni:

“to’n kiygan bo’ri”,

“tashqi ko’rki bor, ichida g’ubor”,

“qopqondagi qush”

kabi timsollar orqali berilgan.

2.4. Insoniy fazilatlarning qadsizlanishi

Uvaysiy chistonlarining katta qismi:

vafoning yo’qligi,

mehrning kamayishi,

insoniy qadriyatlar qadsizlanishi

kabi mavzularni yoritadi.

3. Chistonlarning badiiy tizimi va tasvir vositalari

3.1. Ramziylik

Uvaysiy chistonlari timsollar bilan boy bo’lib, bitta timsol ko’p qatlamli ma’no beradi:

Timsol Mazmun

Sham Ma’rifat, ruhiy nur, yo’l ko’rsatuvchi

Bulut Qayg’u, jamiyatdagi bosim

Gul Ayol, go’zallik, hayot

Qush Erkinlik, orzu, ruh

3.2. Xalq og’zaki ijodi bilan bog’liqligi

Uvaysiy chistonlari maqol, topishmoq, doston va naql unsurlariga tayangan. Bu uning ijodini xalqchil qilgan.

3.3. She'riy mahorat

Shoira:

radif va qofiya tizimidan unumli foydalangan,
sodda, ravon xalqona til bilan murakkab ma'nolarni ifodalagan,

ichki musiqiylikni kuchaytirgan.

Natijalar

Tadqiqot natijasida Uvaysiy chistonlari:

1. O'z davrining ijtimoiy ruhiyati va muammolarini aks ettiruvchi manba ekani aniqlandi.
2. Chistonlar ayol shoiraaning jamiyatdagi tengsizlik, ma'rifatsizlik, axloqiy buzilishlar haqidagi qarashlarini ramziy shaklda ifodalashi isbotlandi.
3. Uvaysiy chistonlari bevosita tanqid emas, balki badiiy timsollar orqali ijtimoiy muammolarni yoritish namunasi ekanligi ko'rsatildi.
4. Shoiraaning chistonlari bugungi o'quvchi uchun ham tarbiyaviy va ma'naviy ahamiyatga ega ekanligi ilmiy asoslarda ochib berildi.

Xulosa

Uvaysiy chistonlari nafaqat adabiy janrning yuksak namunasi, balki XIX asr o'zbek jamiyatining ijtimoiy-madaniy landshaftini aks ettiruvchi bebaho manbadir. Shoiraaning chistonlari orqali ayollar taqdiriga e'tibor, ma'rifatga chaqiriq, adolatga intilish, insoniy fazilatlarni ulug'lash kabi g'oyalar ilgari surilgan. Bu esa Uvaysiyini o'z davrining ma'naviy o'qituvchisi darajasiga ko'taradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Uvaysiy. Devon. – Toshkent: Fan, 1981.
2. Qayumov M. O'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
3. Boqoyeva G. Mumtoz adabiyotda ayol shoirlar ijodi. – Toshkent, 2012.
4. Ahmedov A. Chiston janrining o'ziga xos xususiyatlari. – Samarqand, 2005.

5. Karimov N. O‘zbek mumtoz she‘riyati poetikasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2008.
6. Zohidov H. O‘zbek adabiy merosi va tadqiqotlar. – Toshkent, 2010.
7. Jo‘rayev T. Uvaysiy ijodining badiiy olami. – Farg‘ona, 2015.